

Delinqüència sexual i violència

Santiago Redondo Illescas
Marian Martínez García

PID_00195747

Material docent de la UOC

Santiago Redondo Illescas

Santiago Redondo Illescas és professor titular de Criminologia i Psicologia de la Universitat de Barcelona. També ha estat professor convidat en diverses universitats espanyoles i d'altres països per a impartir cursos i conferències sobre temàtiques com la criminalitat en les societats actuals, la delinqüència juvenil, el tractament i la rehabilitació dels agressors i delinqüents, les explicacions científiques del delictes, les agressions sexuals i el maltractament de parella. La seva carrera professional es va iniciar en l'àmbit de les presons, on va ser entre psicòleg i director de presons, i cap del servei de rehabilitació del sistema penitenciari de Catalunya. Posteriorment va treballar com a investigador i director de formació i investigació criminològica al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia. Actualment dirigeix diverses investigacions entorn del tractament dels agressors juvenils i dels delinqüents sexuals. També és investigador convidat en diversos projectes internacionals sobre la transició des de la delinqüència juvenil a la delinqüència adulta, i sobre tractaments eficaços amb delinqüents. És autor d'una teoria integradora sobre la delinqüència denominada *model del triple risc delictiu* (TRD). Ha publicat nombrosos articles científics, capítols de llibres i llibres. Els seus llibres més recents són *Principios de criminología* (València, 2006), *Manual para el tratamiento psicológico de los delincuentes* (Madrid, 2008), *Intolerancia cero: un mundo con menos normas, controles y sanciones también sería posible* (Barcelona, 2009), i *¿Por qué víctima es femenino y agresor masculino? La violencia de pareja y las agresiones sexuales* (Madrid, 2010).

Marian Martínez García

Professora associada de Criminologia de la Universitat de Barcelona. Llicenciada en Psicologia i Criminologia, i especialitzada en psicologia forense i criminal. Ha estat guardonada amb el premi extraordinari de llicenciatura de Criminologia, de la seva promoció. Desenvolupa la seva feina com a psicòloga de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia. Vinculada amb el Grup d'Estudis Avançats en Violència (GEAV) de la Universitat de Barcelona, du a terme investigacions sobre variables psicològiques i altres factors de risc (empatia, distorsions cognitives, riscos ambientals, etc.) que incideixen en l'aparició i el manteniment de les conductes d'agressió sexual. Els seus interessos de recerca també l'han portat a fer diferents treballs d'investigació relacionats amb l'efectivitat dels programes de tractament psicològic amb delinqüents i amb la predicció del risc de reincidència delictiva violenta. Ha publicat diversos articles en diferents revistes científiques i ha fet més de trenta contribucions a congressos nacionals i internacionals.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Patricia Hernández Hidalgo (2013)

Primera edició: febrer 2013

© Santiago Redondo Illescas, Marian Martínez García

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2013

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Dipòsit legal: B-31.621-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Els delictes sexuals no constitueixen els crims més freqüents en les societats modernes i, en molts casos, tampoc els més greus que es poden produir, si es compara amb altres formes de violència extrema i les fatals conseqüències per a les víctimes, com poden ser els assassinats o el terrorisme. Així i tot, la delinqüència d'índole sexual, greu i menys greu, suscita un rebuig i una repugnància general en la ciutadania, que se sent angoixada, inermes i incapaç de comprendre aquests delictes, particularment quan es tracta de l'abús sexual d'infants petits o de delictes violents, com les agressions i violacions de dones. A més, molts d'aquests comportaments infractors produeixen danys severs i duradors a les víctimes, que poden incidir molt negativament en la seva vida afectiva, familiar i social futures.

Paral·lelament a la rellevància social i criminal, la delinqüència sexual també és del màxim interès per a l'estudi criminològic, i és un dels àmbits en què actualment es duen a terme més investigacions i publicacions científiques. Per aquest motiu la matèria *Delinqüència sexual i violència*, dels estudis de criminologia, dirigeix l'atenció, monogràficament, a l'anàlisi de la delinqüència sexual, amb un interès especial pels crims més violents i nocius per a les víctimes (com les violacions), però sense negligir l'atenció deguda a altres formats delictius rellevants, com els abusos sexuals de menors, els delictes sexuals comesos per joves, o les agressions en grup o les que es produeixen en les relacions de parella.

Un tema central d'aquest text el formen les anàlisis dels factors de risc que es vinculen a l'etiologia de l'agressió sexual, i les teories explicatives modernes sobre això. Des d'aquesta perspectiva conceptual i teòrica, s'analitzaran qüestions rellevants com la socialització sexual dels homes, la relació entre delinqüència sexual i delictes no sexuals, la possible connexió de la criminalitat sexual amb la psicopatologia, i els elements que s'associen al risc més elevat de reincidència en delictes sexuals. Entre les teories comprensives de la delinqüència sexual es destacarà el model integrador de Marshall i Barbaree, que a l'hora d'explicar la conducta delictiva sexual incorpora tant aspectes biològics i psicològics com altres d'índole social, com ara l'ús de pornografia.

Però la ciència criminològica ni es pot conformar ni s'ha de conformar a analitzar i explicar els delictes sexuals, sinó que la seva vocació científica és fonamentalment d'aplicació, i, per això, també s'ha d'orientar a la prevenció de la criminalitat sexual. A aquesta qüestió rellevant es destinarà l'última part del text, en què es posarà èmfasi a analitzar com els coneixements adquirits ens poden ajudar en relació amb els diferents formats i nivells que pot adoptar la prevenció dels delictes sexuals. Des d'aquest plantejament, és possible, en primer lloc, una prevenció primària, fonamentalment orientada a l'educació in-

fantil i juvenil, i a l'enfortiment, particularment en els homes, d'un autocontrol inhibitori sòlid sobre l'abús i l'agressió sexual. També s'haurien de desenvolupar programes de prevenció secundària, especialment orientats als adolescents i joves que ja han efectuat algunes infraccions sexuals, generalment encara poc greus, amb la finalitat d'evitar que les repeteixin i que acabin consolidant carreres criminals d'abús o agressió sexual. Finalment, un camp criminològic molt desenvolupat és el relatiu a la prevenció terciària, o tractament dels agressors sexuals adults, al qual es prestarà molta atenció. Per a això, s'abordaran aspectes com la motivació i les necessitats d'intervenció dels agressors, els ingredients terapèutics i les tècniques més emprades en aquest camp, i els resultats que s'han obtingut relacionats amb l'eficàcia dels tractaments amb delinqüents sexuals.

Aquest text ha estat concebut prenent en consideració la investigació i els resultats criminològics més moderns i acceptats en el camp de l'agressió sexual, i, per això, confiem que pugui constituir una eina d'utilitat per a la formació, en aquesta matèria, dels estudiants de criminologia.

Continguts

Mòdul didàctic 1

La criminalitat d'índole sexual

Santiago Redondo Illescas i Marian Martínez García

1. Consideracions socials i jurídiques
2. Xifres comparades
3. Formes i contextos
4. L'abús sexual de menors
5. Les agressions sexuals

Mòdul didàctic 2

Correlats de risc i explicació criminològica

Santiago Redondo Illescas i Marian Martínez García

1. Preponderància violenta dels homes
2. Factors i experiències de risc
3. Anàlisi funcional de l'agressió sexual
4. Tipologies delictives
5. Model integrador de Marshall i Barbaree
6. Predicció de la reincidència sexual

Mòdul didàctic 3

Prevenició i tractament

Santiago Redondo Illescas i Marian Martínez García

1. Prevenició primària
2. Prevenició específica o secundària amb joves en risc
3. Tractament o prevenició terciària
4. Eficàcia dels tractaments

Bibliografia

Referències bibliogràfiques

Abbey, A.; Jacques-Tiura, A.; LeBreton, J. (2011). "Risk factors for sexual aggression in young men: an expansion of the confluence model". *Aggressive Behavior* (núm. 37, pàg. 450-464).

Abbey, A.; Wegner, R.; Pierce, J.; Jacques-Tiura, A. (2012). "Patterns of sexual aggression in a community sample of young men: risk factors associated with persistence, desistance, and initiation over a 1-year interval". *Psychology of Violence* (vol. 2, núm. 1, pàg. 1-15).

Abel, G. G. (1996). *Abel assessment for sexual interest: juvenile sex offenders: therapist product information*. Brochure, Atlanta (GA): Abel Screening, Inc.

Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: an overview of general strain theory*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Andrés-Pueyo, A. (2009). "La predicción de la violencia contra la pareja". A: E. Echeburúa; J. Fernández-Montalvo; P. de Corral. *Predicción del riesgo de homicidio y de violencia grave en la relación de pareja* (pàg. 21-55). València: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.

Andrés-Pueyo, A.; Redondo, S. (2004, 1-3 d'abril). "Predicción de la conducta violenta: estado de la cuestión". A: *Evaluación y predicción de la violencia, en el Congreso de Criminología: Violencia y sociedad*. Comunicació presentada en la mesa 4a. Salamanca.

Andrews (2001). "Principles of effective correccional programs". A: L. L. Motiuk; R. C. Serin (editors). *Compendium 2000 on effective ocrrectional programming* (pàg. 9-17). Ottawa: Correctional Service Canada.

Andrews, D.; Bonta, J. (2006). *The psychology of criminal conduct* (4a. ed.). Cincinnati (EUA): Anderson Publishing Co.

Aragonés de la Cruz, R. M. (1998). "Los agresores sexuales adolescentes". *Anuario de Psicología Jurídica* (pàg. 101-139).

Baker, A.; Tabacoff, R.; Tornusciolo, G.; Eisenstadt, M. (2003). "Family secrecy: a comparative study of juvenile sex offenders and youth with conduct disorders". *Family Process* (vol. 42, núm. 1, pàg.105-116).

Barbaree, H. E.; Lagton, C. M. (2006). "The effects of child sexual abuse and family environment". A: H. E. Barbaree; W. L. Marshall. *The juvenile sex offenders* (2a. ed.; pàg. 58-76). Nova York: The Guilford Press.

Beck, J. S. (2000). *Terapia cognitiva: conceptos básicos y profundización*. Barcelona: Gedisa.

Becker, J. V.; Johnson, R. (2001). "Treating juvenile sex offenders". A: J. B. Ashford; B. D. Sales; W. H. Reid. *Treating adult and juvenile offenders with*

special needs (cap. 10, pàg. 273-289). Washington DC.: American Psychological Association.

Becker, J.; Hunter, J. (1997). "Understanding and treating child and adolescent sexual offenders". *Advances in Clinical Child Psychology* (núm. 19, pàg. 177-197).

Beech, A.; Fordham, A. S. (1997). "Therapeutic climate of sexual offender treatment programs". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* (núm. 9, pàg. 219-237).

Bijleveld, C.; Hendriks, J. (2003). "Juvenile sex offenders: differences between group and solo offenders". *Psychology, Crime & Law* (vol. 9, núm. 3, pàg. 237-245).

Blackburn, R. (1994). *The psychology of criminal conduct: theory, research and practice*. Chichester (Regne Unit): Wiley.

Blanchard, R.; Cantor, J. M.; Robichaud, L. K. (2006). "Biological factors in the development of sexual deviance and aggression in males". A: H. E. Barbaree; W. L. Marshall. *The juvenile sex offenders* (2a. ed.; pàg. 77-104). Nova York: The Guilford Press.

Boer, D. P.; Hart, S.; Kropp, P. R.; Webster, C. D. (1997). *Sexual risk violence-20*. Psychological Assessment Resources, Inc.

Borum, R.; Lodewijks, H.; Bartel, P. A.; Forth, A. E. (2010). Structured assessment of violence risk in youth (SAVRY). A: R. K. Otto; K. S. Douglas (ed.). *Handbook of violence risk assessment* (pàg. 63-79). Nova York: Routledge / Taylor & Francis Group.

Boyd, R.; Silk, J. B. (2001). *Cómo evolucionaron los humanos*. Barcelona: Ariel Ciencia.

Bradford, W.; Federoff, P. (2006). "Pharmacological treatment of the juvenile sex offender". A: H. Barbaree; W. Marshall (ed.). *The juvenile sex offender* (pàg. 189-218). Nova York: The Guilford Press.

Brandes, B. J.; Cheung, M. (2009). "Supervision and treatment of juveniles with sexual behavior problems". *Child Adolescence Social Work Journal* (núm. 26, pàg. 179-196).

Brown, S. (2005). *Treating sex offenders*. Cullompton, Devon (Regne Unit): Willan Publishing.

Budrionis, R.; Jongmsa, E. (2003). *The sexual abuse victim and sexual offender*. Nova Jersey: Wiley & Sons, Inc.

Bueno García, M. J.; Sánchez Rodríguez, L. M. (1997). "Violadores y agresores sexuales". *Boletín Criminológico IAIC* (núm. 15, pàg. 1-4).

Burgess, A.; Hartman, C.; Ressler, R.; Douglas, J.; McCormack, A. (1986). "Sexual homicide: a motivational model". *Journal of Interpersonal Violence* (núm. 1, pàg. 251-272).

Burrowes, N.; Needs, A. (2009). "Time to contemplate change? A framework for assessing readiness to change with offenders". *Aggression and Violent Behavior* (vol. 14, núm. 1, pàg. 39-49).

Burt, M. (1980). "Culture, myths and support of rape". *Journal of Personality and Social Psychology* (núm. 38, pàg. 217-230).

Butler, S.M.; Seto, M. C. (2002). "Distinguishing two types of adolescent sex offenders". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* (núm. 1, pàg. 83-90).

Caballo, V. E. (ed.) (1998). "Formulación clínica, medicina conductual y trastornos de relación". A: *Manual para el tratamiento cognitivo-conductual de los trastornos psicológicos Vol. 2: Formulación clínica, medicina conductual y trastornos de relación*. Madrid: Siglo XXI.

Caldwell, M. F. (2010). "Study characteristics and recidivism base rates in juvenile sex offenders recidivism". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* (vol. 54, núm. 2, pàg. 197-212).

Capdevila, M.; Ferrer, M.; Luque, E. (2006). *La reincidència en el delictes en la justícia de menors*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ("Colección Justicia y Sociedad", 25).

Carrasco, I. (2004). "Terapias racionales y de reestructuración cognitiva". A: F. J. Labrador; J. A. Cruzado; M. Muñoz (editors). *Manual de técnicas de modificación y terapia de conducta* (cap. 25, pàg. 667-709). Madrid: Pirámide.

Cohen, M.; Garofalo, R.; Boucher, R.; Seghorn, T. (1971). "The psychology of rapists". *Seminars in Psychiatry* (núm. 3, pàg. 307-327).

Cohen, M.; Seghorn, T.; Calmas, W. (1969). "Sociometric study of the sex offender". *Journal of Abnormal Psychology* (núm. 74, pàg. 249-255).

Covell, C.; Scalora, M. (2002). "Empathic deficits in sexual offenders: an integration of affective, social, and cognitive constructs". *Aggression and Violent Behavior* (núm. 7, pàg. 251-270).

Craig, L. A. (2010). "Controversies in assessing risk and deviancy in sex offenders with intellectual disabilities". *Psychology, Crime & Law* (vol. 16, núm. 1-2, pàg. 75-101).

D'Zurilla, T. J. (1993). *Terapia de resolución de conflictos: competencia social, un nuevo enfoque en la intervención clínica* (ed. original 1986). Bilbao: Desclée de Brouwer.

D’Zurilla, T. J.; Goldfried, M. R. (1971). “Problem solving and behavior modification”. *Journal of Abnormal Psychology* (núm. 78, pàg. 107-126). [Traducció a C. Botella (comp.) (1985). *Aportaciones de la psicoterapia*. València: Promolibro.]

Davis, K. (2010). “The influence of alcohol expectancies and intoxication on men’s aggressive unprotected sexual intentions”. *Experimental and Clinical Psychopharmacology* (vol. 18, núm. 5, pàg. 418-428).

DeGue, S.; DiLillo, D.; Scalora, M. (2010). “Are all perpetrators alike? Comparing risk factors for sexual coercion and aggression”. *Sexual Abuse: a Journal of Research and Treatment* (vol. 22, núm. 4, pàg. 402-426).

Díaz, M. I.; Comeche, M. I.; Vallejo, M. A. (2004). “Técnicas de autocontrol”. A: F. J. Labrador; J. A. Cruzado; M. Muñoz (eds.). *Manual de técnicas de modificación y terapia de conducta* (cap. 21, pàg. 577-593). Madrid: Pirámide.

Díez Ripollés, J. L. (2002). “Libertad sexual y ley penal”. A: S. Redondo (coord.), *Delincuencia sexual y sociedad* (pàg. 107-135). Barcelona: Ariel.

Diversos autors (2009). *Delitos sexuales y reincidencia*. Barcelona: Centre d’Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Echeburúa, E.; Amor, P. J.; Fernández-Montalvo, J. (2002). *Vivir sin violencia*. Madrid: Pirámide.

Echeburúa, E.; Guerricaechevarría, C. (2000). *Abuso sexual en la infancia: víctimas y agresores. Un enfoque clínico*. Barcelona: Ariel.

Echeburúa, E.; Guerricaechevarría, C. (2006). “Abuso sexual de menores”. A: E. Baca; E. Echeburúa; J. M. Tamarit (eds.). *Manual de victimología* (pàg. 129-147). València: Tirant lo Blanch.

Echeburúa, E.; Redondo, S. (2010). *¿Por qué víctima es femenino y agresor masculino? La violencia contra la pareja y las agresiones sexuales*. Madrid: Pirámide.

El control de la agresión sexual: Programa de intervención en el medio penitenciario. Un programa de tratamiento para delincuentes sexuales en prisión (Manual del terapeuta) (2006a). Madrid: Ministerio del Interior, Secretaría General Técnica.

El control de la agresión sexual: Programa de intervención en el medio penitenciario. Un programa de tratamiento para delincuentes sexuales en prisión (Cuaderno de prácticas) (2006b). Madrid: Ministerio del Interior, Secretaría General Técnica.

Elias, N. (1993). “El proceso de la civilización”. A: *Investigaciones sociogénéticas y psicogénéticas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.

Erickson, C. (2009). *The effectiveness of functional family therapy in the treatment of juvenile sexual offenders*. Dissertation Abstracts International. Secció B: The Sciences and Engineering (vol. 69, núm. 10B, pàg. 6409).

Farrington, D. P. (1992). "Criminal career research in the United Kingdom". *British Journal of Criminology* (pàg. 32, núm. 521-536).

Fernandez, Y. M.; Marshall, W. L.; Lightbody, S.; O'Sullivan, C. (1999). "The child molester empathy measure". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* (núm. 11, pàg. 17-31).

Ford, M.; Linney, J. (1995). "Comparative analysis of juvenile sexual offenders, violent nonsexual offenders, and status offenders". *Journal of Interpersonal violence* (núm. 10, pàg. 56-70).

Freeman, K. A.; Dexter-Mazza, E. T.; Hoffman, K. C. (2005). "Comparing personality characteristics of juvenile sex offenders and non-sex offending delinquent peers: a preliminary investigation". *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment* (vol. 17, núm. 1, pàg. 3-12).

Gallagher, C. A.; Wilson, D. B.; McKenzie, D. L. (1999). *A meta-analysis of the effectiveness of sexual offender treatment programs*. Manuscrit no publicat. University of Maryland (EUA).

Gallagher, C. A.; Wilson, D. B.; Hirschfield, P.; Coggeshall, M. B.; McKenzie, D. L. (1999). "A quantitative review of the effects of sex offender treatment on sexual reoffending". *Corrections Management Quarterly* (núm. 3, pàg. 19-29).

Garrido, V. (1993). *Técnicas de tratamiento para delincuentes*. Madrid: Fundación Ramón Areces.

Garrido, V.; Beneyto, M. J. (1996). *El control de la agresión sexual. Un programa de tratamiento para delincuentes sexuales en prisión y en la comunidad*. València: Cristobal Serrano Villalba.

Garrido, V.; Beneyto, M. J. (1997). "La valoración psicológica de los agresores sexuales: los delitos, la reincidencia y el tratamiento". Cuadernos de Derecho Judicial: Delitos contra la libertad sexual. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Garrido, V.; Morales, L. A.; Sánchez-Meca, J. (2006). "What works for serious juvenile offenders?: a systematic review". *Psicothema* (vol. 18, núm. 3, pàg. 611-619).

Garrido, V.; Redondo, S.; Gil, A.; Torres, G.; Soler, C.; Beneyto, M. J. (1995). *Delinqüents sexuals en les presons*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Gil, F.; García Saiz, M. (2004). "Entrenamiento en habilidades sociales". A: F. J. Labrador; J. A. Cruzado; M. Muñoz (eds.). *Manual de técnicas de modificación y terapia de conducta* (cap. 29, pàg. 796-827). Madrid: Pirámide.

Gillespie, S.; Mitchell, I.; Fisher, D.; Beech, A. (2012). "Treating disturbed emotional regulation in sexual offenders: The potential applications of

mindful self-regulation and controlled breathing techniques". *Aggression and Violent Behavior* (núm. 17, pàg. 333-343).

Gillis, H. L.; Gass, M. A. (2010). "Treating juveniles in a sex offenders program using adventure-based programming: A matched group design". *Journal of Child Sexual Abuse: Research, Treatment, & Program Innovations for Victims, Survivors, & Offenders* (vol. 19, núm. 1, pàg. 20-34).

Glick, B. (2003). "Aggression replacement training: a comprehensive intervention for aggressive youth". A: B. K. Schwartz. *Correctional psychology: practice, programming, and administration* (pàg. 14-1 a 14-20). Kingston, NJ (EUA): Civic Research Institute.

Groth, A. (1979). *Men who rape*. Nova York: Plenum Press.

Groth, A.; Loredó, C. (1981). "Juvenile sexual offenders: Guidelines for assessment". *International Journal for Offender Therapy and Comparative Criminology* (núm. 25, pàg. 31-39).

Hall, N. G. C. (1995). "Sexual offender recidivism revisited: a meta-analysis of recent treatment studies". *Journal of Consulting & Clinical Psychology* (núm. 63, pàg. 802-809).

Hamby, S.; Finkelhor, D.; Turner, H. (2012). "Teen dating violence: co-occurrence with other victimizations in the National Survey of Children's Exposure to Violence". *Psychology of Violence* (vol. 2, núm. 2, pàg. 111-124).

Hanson, R. K.; Bussière, M. T. (1998). "Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (núm. 66, pàg. 348-362).

Hanson, R. K.; Morton-Bourgon, K. E. (2009). "The accuracy of recidivism risk assessment for sexual offenders: a meta-analysis of 118 prediction studies". *Psychological Assessment* (vol. 21, núm. 1, pàg. 1-21).

Hart-Kerkhoffs, L. A.; Doreleijers, T. A. H.; Jansen, L. M. C.; Wijk, A. P. H. van; Bullens, R. A. R. (2009). "Offense related characteristics and psychosexual development of juveniles sex offenders". *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* (núm. 3, art. ID 19).

Hendriks, J.; Bijleveld, C. (2004). "Juvenile sexual offenders: contrasting child abusers with peer abusers". *Criminal Behavior and Mental Health* (núm. 14, pàg. 238-250).

Hendriks, J.; Bijleveld, C. (2008). "Recidivism among juvenile sexual offenders after residential treatment". *Journal of Sexual Aggression* (vol. 14, núm. 1, pàg. 19-32).

Henggeler, S. W. (1989). *Delinquency in Adolescence*. Newbury Park (EUA): Sage.

Hersant, J. L. (2007). "Risk assessment of juvenile sex offender reoffense". Dissertation Abstracts International: secció B: *The Sciences and Engineering* (67, 8-B, 4710).

Hollin, C. R.; Palmer, E. J. (2001). "Skills training". A: C. R. Hollin (ed.). *Offender assessment and treatment* (pàg. 269-280). Chichester (RU): Wiley.

Holmes, R. M. (1989). *Profiling violent crimes. An investigative tool*. Newbury Park (EUA): Sage Publications, Inc.

Howell, J. C. (2009). *Preventing and reducing juvenile delinquency*. Thousand Oaks (EUA): Sage Publications, Inc.

Hunter, J. A.; Figueredo, A. J. Malamuth, N. M.; Becker, J. V. (2003). "Juvenile sex offenders: Toward the development of a typology". *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment* (vol. 15, núm. 1, pàg. 27-48).

Hunter, J. A.; Figueredo, A. J. (1999). "Factors associated with treatment compliance in a population of juvenile sexual offenders". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* (vol. 11, núm. 1, pàg. 49-67).

Katz, R. (1990). "Psychosocial adjustment in adolescent child molesters". *Child Abuse and Neglect* (núm. 14, pàg. 567-575).

Kingston, D.; Firestone, P.; Yates, P. (2012). "The self-regulation model of sexual offending: relationship to risk and need". *Law and Human Behavior* (vol. 36, núm. 3, pàg. 215-224).

Knight, R.; Prentky, R. A. (1987). "The developmental antecedents and adult adaptations of rapists subtypes". *Criminal Justice and Behavior* (vol. 14, núm. 4, 403-426).

Lakey, J. F. (1994). "The profile and treatment of male adolescent sex offenders". *Adolescence* (vol. 29, núm. 116, pàg. 755-761).

Laws, D. R. (2001). "Relapse prevention: reconceptualization and revision". A: C. R. Hollin (ed.). *Offender assessment and treatment* (pàg. 297-307). Chichester (RU): Wiley.

Laws, D. R. (ed.) (1989). *Relapse prevention with sex offenders*. Nova York: Guilford.

Lipsey, M. W.; Landerberger, N. A. (2006). "Cognitive-behavioral interventions". A: B. C. Welsh; D. P. Farrington. *Preventing crime: What works for children, offenders, victims and places* (pàg. 57-71). Dordrecht (Holanda): Springer.

Loeber, R.; Farrington, D. P.; Waschbusch, D. A. (1998). "Serious and violent juvenile offenders". A: R. Loeber; D. P. Farrington (editors). *Serious and violent juvenile offenders* (pàg. 313-345). Thousand Oaks, CA: Sage.

Loeber, R.; Farrington, D. P. (1998). *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions.* Thousand Oaks, CA: Sage.

López, F. (1995). *Educación sexual de adolescentes y jóvenes.* Madrid: Editorial Siglo XXI.

Lösel, F. (2002). "¿Sirve el tratamiento para reducir la reincidencia de los delincuentes sexuales?". A: S. Redondo (coord.). *Delincuencia sexual y sociedad* (pàg. 361-393). Barcelona: Ariel.

Lösel, F.; Schmucker, M. (2005). "The effectiveness of treatment for sexual offenders: a comprehensive meta-analysis". *Journal of Experimental Criminology* (núm. 1, pàg. 117-146).

Lösel, F.; Schmucker, M. (2005). "The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis". *Journal of Experimental Criminology* (núm. 1, pàg. 117-146).

Magnelli, B. R. (2003). *The relationships between treatment, family functioning, and recidivism in high-risk juvenile offenders.* ProQuest Information & Learning, US.

Mancini, C.; Reckdenwald, A.; Beauregard, E. (2012). "Pornographic exposure over the life course and the severity of sexual offenses: imitation and cathartic effects". *Journal of Criminal Justice* (vol. 40, pàg. 21-30).

Marshall, W. L. (1996). "Assessment, treatment, and theorizing about sex offenders". *Criminal Justice and Behavior* (núm. 23, pàg. 162-199).

Marshall, W. L. (2001). *Agresores sexuales.* Barcelona: Ariel.

Marshall, W. L.; Bryce, P.; Hudson, S. M.; Ward, T.; Moth, B. (1996). "The enhancement of intimacy and the reduction of loneliness among child molesters". *Journal of Family Violence* (núm. 11, pàg. 219-235).

Marshall, W. L.; Champagne, F.; Sturgeon, C.; Bryce, P. (1997). "Increasing the self-esteem of child molesters". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* (núm. 9, pàg. 321-333).

Marshall, W. L.; Eccles, A.; Barbaree, H. E. (1993). "A three tiered approach to the rehabilitation of incarcerated sex offenders". *Behavioral Sciences and the Law* (núm. 11, pàg. 441-445).

Marshall, W. L.; Barbaree, H. E. (1989). "Sexual violence". A: K. Howells; C. R. Hollin (editors). *Clinical approaches to violence.* Chichester: Wiley.

Marshall, W. L.; Fernandez, Y. M. (1997). "Enfoques cognitivo-conductuales para las parafilias: el tratamiento de la delincuencia sexual". A: V. Caballo (ed.). *Manual para el tratamiento cognitivo-conductual de los trastornos psicológicos* (vol. 1). Madrid: Siglo XXI.

Marshall, W.; Marshall, L. (2002). "¿Cómo llega alguien a convertirse en un delincuente sexual?" A: S. Redondo (coord.). *Delincuencia sexual y sociedad* (pàg. 235-250). Barcelona: Ariel.

Marshall, W. L.; Barbaree, H. E.; Eccles, A. (1991). "Early onset and deviant sexuality in child molesters". *Journal of Interpersonal Violence* (núm. 6, pàg. 323-336).

Martínez, M.; Hilterman, E.; Andrés-Pueyo, A. (2005). *SVR-20 Manual de valoración del riesgo de violencia sexual*. Barcelona: Publicaciones Universitat de Barcelona.

Martínez, M.; Redondo, S.; Pérez, M.; García-Forero, C. (2008). "Empatía en una muestra española de delinquentes sexuales". *Psicothema* (vol. 20, núm. 2, pàg. 199-204).

McCoy, W. K. (2008). "Predicting treatment outcome and recidivism among juvenile sex offenders: the utility of th JSOAP-II and ERASOR in an outpatient treatment program". *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering* (68, 11-B, 7673).

McMurrin, M. (2002). "¿Es el agresor sexual un adicto al delito?". A: S. Redondo (coord.). *Delincuencia sexual y sociedad* (pàg. 251-269). Barcelona: Ariel.

Méndez, F. X.; Olivares, J.; Moreno, P. (2005). "Técnicas de reestructuración cognitiva". A: J. Olivares; F. X. Méndez. *Técnicas de modificación de conducta* (pàg. 409-442). Madrid: Biblioteca Nueva.

Méndez, F. X.; Olivares, J.; Ros, C. (2005). "Entrenamiento en habilidades sociales". A: J. Olivares; F. X. Méndez. *Técnicas de modificación de conducta* (pàg. 337-369). Madrid: Biblioteca Nueva.

Milan, M. A.; Mitchell, Z. P. (1998). "La generalización y el mantenimiento de los efectos del tratamiento". A: V. E. Caballo (comp.). *Manual de técnicas de terapia y modificación de conducta* (pàg. 121-143). Madrid: Siglo XXI.

Mitchell, J. A. (2009). "A qualitative exploration of changes in family relationships throughout the course of juvenile sex offenders treatment". *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering* (vol. 70, 2-B, pàg. 1351).

Murray, J. (2000). "Psychological profile of pedophiles and child molesters". *The Journal of Psychology* (vol. 134, núm. 2, pàg. 211-224).

Nichols, K. (2009). "The criminalization of adolescent sexual behavior". *PsycCRITIQUES* (vol. 54, núm. 44).

Novaco, R. W.; Ramm, M.; Black, L. (2001). "Anger treatment with offenders". A: C. R. Hollin (ed.). *Offender assessment and treatment* (pàg. 281-296). Chichester (RU): Wiley.

Novaco, R. W.; Renwick, S. J. (1998). "Anger predictors of the assaultiveness of forensic hospital patients". A: E. Sanavio (ed.). *Behavior and cognitive therapy today: Essays in honor of Hans J. Eysenck* (pàg. 199-208). Amsterdam: Elsevier Science.

O'Reilly, G.; Carr, A. (2006). "Assessment and treatment of criminogenic needs". A: H. Barbaree; W. Marshall. *The juvenile sex offender* (pàg. 189-218). Nova York: The Guilford Press.

Olivares, J.; Méndez, F. X.; Lozano, M. (2005). "Técnicas de autocontrol". A: J. Olivares; F. X. Méndez (eds.). *Técnicas de modificación de conducta* (pàg. 371-408). Madrid: Biblioteca Nueva.

Palmer, E. (2003). *Offending behaviour: Moral reasoning, criminal conduct and the rehabilitation of offenders*. Cullompton, Devon (RU): Willan Publishing.

Palmer, E. J. (2005). "The relationship between moral reasoning and aggression, and the implications for practice". *Psychology, Crime and Law* (núm. 11, pàg. 353-361).

Parks, G. A. (2004). "Juvenile sex offender recidivism: typological differences in risk assessment". *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering* (65, 6-B, 3176).

Pascual, R.; Pulido, A.; Arcos, A.; Garrido, V. (1989). "Actitudes sociales hacia el delito de violación". *Delincuencia/Delinquency* (núm. 1, pàg. 59-80).

Pedneault, A.; Harris, D.; Knight, R. (2012). "Toward a typology of sexual burglary: latent class findings". *Journal of criminal justice* (núm. 40, pàg. 278-284).

Pereda, N.; Forns, M. (2007). "Prevalencia y características del abuso sexual infantil en estudiantes universitarios españoles". *Child Abuse & Neglect* (núm. 31, pàg. 417-426).

Perkins, D. (1991). "Clinical work with sex offenders in secure settings". A: C. R. Hollin; K. Hollins (editors). *Clinical approaches to sex offenders and their victims* (núm. 151-178). Chichester: Wiley.

Pithers, W. D. (1990). "Relapse prevention with sexual aggressors: a method for maintaining therapeutic gain and enhancing external supervision". A: W. L. Marshall; D. R. Laws; H. E. Barbaree (editors). *Handbook of sexual assault* (pàg. 343-361). Nova York: Plenum.

Poirier, J. G. (2008). "The juvenile sex offender". A: H. V. Hall (ed). *Forensic psychology and neuropsychology for criminal and civil cases*. Boca Raton, FL (EUA): CRC Press.

Polaschek, D. L.; Anstiss, B.; Wilson, M. (2010). "The assessment of offending-related stage of change in offenders: Psychometric validation of the URICA with male prisoners". *Psychology, Crime & Law* (vol. 16, núm. 4, pàg. 305-325).

Polizzi, D. M.; McKenzie, D. L.; Hickman, L. J. (1999). "What works in adult sex offender treatment? A review of prison- and non-prison-based treatment programs". *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology* (núm. 43, pàg. 357-374).

Pollock, N. L.; Hashmall, J. M. (1991). "The excuses of child molesters". *Behavioral Sciences and the Law* (núm. 9, pàg. 53-59).

Prentky, R.; Cavanaugh, D. J.; Righthand, S. (2009). "Predicting risk of sexual recidivism in juveniles: Predictive validity of the J-SOAP-II". A: A. Beech; L. Craig; K. Browne (ed.). *Assessment and treatment of sex offenders: a handbook*. Nova York: John Wiley & Sons.

Prentky, R.; Schwatz, B. (2006, 1-10 de desembre). "Treatment of adult sex offenders". *Applied Research Forum, National Online Resource Centre on Violence Against Women*.

Pulido, A.; Arcos, A.; Pascual, R.; Garrido, V. (1988). "Agresor, víctima e incidente de la violación: Un análisis descriptivo". *Cuadernos de Política Criminal* (núm. 35, pàg. 291-316).

Redondo, S. (2004). "Perfil psicológico de los delincuentes sexuales". A: E. Echeburúa (ed.). *Personalidades violentas* (pàg. 95-108). Madrid: Pirámide.

Redondo, S. (2008a). *Manual para el tratamiento psicológico de los delincuentes*. Madrid: Pirámide.

Redondo, S. (coord.) (2002). *Delincuencia sexual y sociedad*. Barcelona: Ariel.

Redondo, S.; Garrido, V. *Principios de criminología* (4a. ed.) València: Tirant lo Blanch. En premsa.

Redondo, S.; Luque, E.; Navarro, J. C.; Martínez, M. (2005). "Análisis empírico de las características y los factores de riesgo de reincidencia en una muestra de agresores sexuales encarcelados". *Anuario de Psicología Jurídica*.

Redondo, S.; Martínez, A.; Andrés-Pueyo, A. (2011). *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.

Redondo, S.; Martínez, M.; Pérez, M. (2005). *Traducción y adaptación de diversas escalas psicológicas para la evaluación de los agresores sexuales*. Docu-

ment inèdit. Universidad de Barcelona, Facultad de Psicología, Departamento de Personalidad, Evaluación y Tratamiento Psicológico.

Redondo, S.; Navarro, J. C.; Martínez, M.; Luque, E.; Andrés, A. (2005). "Evaluación del tratamiento psicológico de los agresores sexuales en la prisión de Brians". *Boletín Criminológico* (núm. 79).

Redondo, S.; Pérez, M.; Martínez, M. (2007). "El riesgo de reincidencia en agresores sexuales: investigación básica y valoración mediante el SVR-20". *Papeles del Psicólogo* (vol. 28, núm. 3, pàg. 187-195).

Redondo, S.; Perez, M.; Martínez, M.; Benedicto, C.; Roncero, D.; León, M. (2012). *Programa de tratamiento educativo y terapéutico para agresores sexuales juveniles*. Madrid: Agencia de la Comunidad de Madrid para la Reeduación y la Reinserción del Menor Infractor.

Redondo, S.; Luque, E. *Eficacia terapéutica del tratamiento de los agresores sexuales en los centros penitenciarios españoles*. Síntesi d'avaluació, a partir d'un encàrrec de la Direcció General de Tractament i Gestió Penitenciària (Ministeri de l'Interior). En premsa.

Rich, P. (2009). "Understanding complexity in sexually abusive youth". A: J. Andrade (ed.). *Handbook of violence risk assessment and treatment: New approaches for mental health professionals* (pàg. 529-559). Nova York: Springer Publishing Co.

Rich, Ph. (2009). "Understanding complexity in sexually abusive youth". A: J. Andrade (ed.). *Handbook of violence risk assessment and treatment: New approaches for mental health professionals* (pàg. 529-559). Nova York: Springer Publishing Co.

Righthand, S.; Pretky, R.; Knight, R.; Carpenter, E.; Hecker, J. E.; Nangle, D. (2005). "Factor structure and validation of the Juvenile Sex Offender Assessment Protocol (J-SOAP)". *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment* (vol. 17, núm. 1, pàg. 13-30).

Righthand, S.; Welch, C. (2001). "Juveniles who have sexually offended: a review of the professional literature". *Office of juvenile justice and delinquency prevention report*. Washington, DC: U. S. Department of Justice.

Righthand, S.; Welch, C. (2001). "Juveniles who have sexually offended: a review of the professional literature". *Office of juvenile justice and delinquency prevention report*. Washington, DC: U. S. Department of Justice.

Robinson, P. A. (2005). "Discrete cognitive distortions underlying specific cognitive distortions in sexual offenders: A link to crime types?". *The Sciences and Engineering* (vol. 66, núm. 6-b, pàg. 33-95).

Roe-Sepowitz, D.; Krysik, J. (2008). "Examining the Sexual Offenses of Female Juveniles: The Relevance of Childhood Maltreatment". *American Journal of Orthopsychiatry* (vol. 78, núm. 4, pàg. 405-412).

Ross, R.; Fabiano, E. A. (1985). *Time to think: a cognitive model of delinquency prevention and offender rehabilitation*. Johnson City, TN: Institute of Social Sciences and Arts.

Ruiz, M. A. (1998). "Habilidades terapéuticas". A: M. A. Vallejo. *Manual de terapia de conducta* (vol. I, pàg. 83-96). Madrid: Dykinson.

Ruiz, M. A.; Villalobos, A. (1994). *Habilidades terapéuticas*. Madrid: Fundación Universidad-Empresa.

Sánchez-Meca, J. (1997). "Methodological issues in the meta-evaluation of correctional treatment". A: S. Redondo; V. Garrido; J. Pérez; R. Barberet (eds.). *Advances in psychology and law: international contributions* (pàg. 486-498). Berlín: De Gruyter.

Sanday, P. R. (1981). "The socio-cultural context of rape: a cross-cultural study". *The Journal of Social Issues* (núm. 37, pàg. 5-27).

Scully, D. (1990). *Understanding sexual violence. A study of convicted rapists*. Boston: Unwin Hyman.

Seidman, B. T; Marshall, W. L.; Hudson, S. M.; Robertson, P. J. (1994). "An examination of intimacy and loneliness in sex offenders". *Journal of Interpersonal Violence* (vol. 9, núm. 4, pàg. 518-534).

Serin, R. C.; Lloyd, C. D. (2009). "Examining the process of offender change: The transition to crime desistance". *Psychology, Crime & Law* (vol. 15, núm. 4, pàg. 347-364).

Seto, M. (2012). "Is pedophilia a sexual orientation?". *Archives of Sexual Behavior* (núm. 41, pàg. 231-236).

Seto, M.; Harris, G.; Lalumière, M.; Chivers, M. (2012). "The sexual responses of sexual sadists". *Journal of Abnormal Psychology* (vol. 121, núm. 3, pàg. 739-753).

Shi, L.; Nicol, J. (2007). "Into the mind of a juvenile sex offender: A clinical analysis and recommendation from an attachment perspective". *American Journal of Family Therapy* (vol. 35, núm. 5, pàg. 395-402).

Sigurdsson, J. F.; Gudjonsson, G.; Asgeirsdottir, B. B.; Sigfusdottir, I. D. (2010). "Sexually abusive youth: what are the background factors that distinguish them from other youth?" *Psychology, Crime & Law* (vol. 16, núm. 4, pàg. 289-303).

Soller, M. V.; Karnik, N. S.; Steiner, H. (2006). "Psychopharmacologic Treatment in Juvenile Offenders". *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* (vol. 15, núm. 2, pàg. 477-499).

Tittle, C. (2006). "Desarrollos teóricos de la criminología". A: R. Barberet; J. Barquín (ed.). *Justicia penal siglo XXI* (pàg. 1-54). Granada: Editorial Comares.

Tong, L. S.; Farrington, D. (2006). "How effective is the «Reasoning and Rehabilitation» programme in reducing reoffending? A meta-analysis of evaluations in four countries". *Psychology, Crime & Law* (vol. 12, núm. 1, pàg. 3-24).

Van Wijk, A. (1999). *An exploratory study into juveniles sex offenders*. Amsterdam: Advies-en Onderzoeksgroep Beke / Arnhem/VU.

Van Wijk, A.; Vermeiren, R.; Loeber, R.; Hart-Kerkhoffs, L.; Doreleijers, T.; Bullens, R. (2006). "Juveniles sex offenders compared to non-sex offenders: A review of the literature 1995-2005". *Trauma, Violence and Abuse* (vol. 7, núm. 4, pàg. 227-243).

Vess, J.; Skelton, A. (2010). "Sexual and violent recidivism by offender type and actuarial risk: reoffending rates for rapists, child molesters and mixed-victim offenders". *Psychology, Crime & Law* (vol. 16, núm. 7, pàg. 541-554).

Viljoen, J.; Mordell, S.; Beneteau, J. (2012). "Prediction of adolescent sexual reoffending: A meta-analysis of the J-SOAP-II, ERASOR, J-SORRAT-II, and Static-99". *Law and Human Behavior* (vol. 36, núm. 5, pàg. 423-438).

Waite, D.; Keller, A.; McGarvey, E. L.; Wieckowski, E.; Pinkerton, R.; Brown, G. L. (2005). *Sexual Abuse: Journal of research and Treatment* (vol. 17, núm. 3, pàg. 313-331).

Walsh, A. (2012). *Criminology*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Ward, T. (2000). "Sexual offenders' Cognitive distortion as implicit theories". *Aggression and Violent Behavior* (vol. 5, núm. 5, pàg. 491-507).

Ward, T.; Hudson, S. M.; Keeman, T. R. (2001). "The assessment and treatment of sexual offenders against children". A: C. R. Hollin (ed.). *Offender assessment and treatment* (pàg. 349-361). Chichester (RU): Wiley.

White, S. F.; Cruise, K. R.; Frick, M. L. S.; Frick, P. J. (2009). "Differential correlates to self-report and parent-report of callous-unemotional traits in a sample of juvenile sexual offenders". *Behavioral Sciences and the Law* (núm. 27, pàg. 910-928).

Williams, J. D. (2007). "Juvenile sex offenders: predictors of recidivism". *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences* (vol. 68, núm. 5-A, pàg. 2185).

Wolf, A. L. (2009). "Differentiating two types of juvenile sex offenders: Generalists versus specialists". *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering* (vol. 70, núm. 2-B, pàg. 1360).

Woodhams, J.; Hatcher, R. (2010). "Introductory comments to the special issue: contemporary perspectives on sex offending, its assessment, and treatment". *Psychology, Crime & Law* (vol. 16, núm. 1-2, pàg. 1-3).

Woodhams, J.; Hollin, C.; Bull, R. (2008). "Serial juvenile sex offenders and their offenses". A: R. N. Kocsis (ed). *Serial murder and the psychology of violent crimes*. Totowa, NJ (EUA): Humana Press.

Workman, L.; Reader, W. (2008). *Evolutionary psychology*. Nova York City, NY: Oxford University Press.

Worling, J. R.; Langström, N. (2006). "Risk of sexual recidivism in adolescents who offend sexually". A: H. E. Barbaree; W. L. Marshall. *The juvenile sex offenders* (2a. ed., pàg. 219-234). Nova York: The Guilford Press.

Zankman, S.; Bonomo, J. (2004). "Working with parents to reduce juvenile sex offender recidivism". *Journal of child sexual abuse* (núm. 13, pàg. 3-4). Número especial: *Identifying and treating youth who sexually offend: Current approaches, techniques and research* (pàg. 139-156).

Zurbriggen, E.; Gobin, R.; Freyd, J. (2010). "Childhood emotional abuse predicts late adolescent sexual aggression perpetration and victimization". *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma* (núm. 19, pàg. 204-223).